

Jancsó Katalin

INTERKULTURÁLIS SZEMLÉLET A NYELVÓRÁN: LATIN-AMERIKAI TÉMÁK A SPANYOL NYELV OKTATÁSÁBAN

Interculturality in language classes. Latin-American topics in teaching Spanish

One of the aims of the present study is to give a brief overview of the appearance of intercultural elements in language classes. It tries to explain the reasons for the necessity of including socio-cultural and intercultural elements in the process of language teaching (according to the Common European Framework of Reference for Languages), enumerates these elements and describes the teacher's tasks in this process. It also tries to emphasize the importance of the introduction of intercultural elements in teacher formation programs. Spanish language classes and teaching Spanish represent a peculiar case, as this language is spoken in more than twenty countries, which, of course, means a great variety of traditional elements of cultural heritage. In the classes different kinds of dialects, culinary elements, music and dances can appear, the students can get to know the history, the literature or the flora and the fauna of a whole continent and can also observe the differences between Latin-American and Hungarian culture and society. In the second part of the study we try to examine possible intercultural topics and their use in class.

Az interkulturalitás az utóbbi években egyre többek által, szinte már túl gyakran használt fogalom. Hasonló kontextusban az interkulturális kommunikáció, a civilizációk közötti párbeszéd, az interkulturális pedagógia, illetve a kulturális közvetítés fogalmait olvashatjuk. Sokszor elhangzik a különböző szakértői fórumokon, hogy egy másik emberhez, vagy másik néphez kapcsolódó kulturális ismeret hiánya félreértésekhez, frusztrációhoz, kulturális összeütközésekhez, konfliktusokhoz, következésképpen akár a másik kultúra elutasításához is vezethet. Globalizálódó világunkban éppen ezért van egyre nagyobb szükség az interkulturális kommunikációra – mondják. A nyelv a kultúrák közötti kapcsolat egyik legnagyobb akadály. Mára már a nyelvtanításban megjelentek olyan technikák, amelyek segítségével megmagyarázhatóvá válnak a kulturális különbségek, elemezni lehet kulturális ismerethiányból adódó konfliktushelyzeteket, és nem csak a nyelv, de a nem verbális kommunikáció (mimika, gesztusok, beszélők közötti távolság stb.) elemei, sajátosságai is megismerhetővé, illetve elsajátíthatóvá válnak.

Nem volt ez mindig így. Hagyományosan a régi módszerek jellegzetességeként a kultúra és kulturális elemek irodalmi szövegeken keresztül jelentek meg, jellegzetes emlékművekről, ünnepekről, ételekről írtak különböző szövegekben, amelyeket mindenféle gyakorlatba ágyazást nélkülözve jelentettek meg a tankönyvekben, azaz inkább a leckék kiegészítéséül, mintegy dekorációként szolgáltak. Az órák célja a

nyelvtan és a szókincs tanítása volt, a hagyományos fordító-nyelvtani módszert követve. Klasszikus példája ennek a latin nyelvrá, melyen irodalmi szövegeket használtak fordítási feladatként. A 20. század 70-es éveitől a kommunikációs/kommunikatív kompetencia fogalmának térnyerése és a kommunikatív nyelvoktatás módszerei, illetve megfogalmazott céljai jó alapot adtak az interkulturalitás megjelenésének is a nyelvrákon. A kommunikatív kompetencia fogalmának újragondolását több tényező segítette elő:

- A nyelvtanítás és nyelvtanulás folyamatában a szociokulturális kontextus fontosságának hangsúlyozása.
- Azok a személyek, akik egy új nyelvvel és új kultúrával lépnek kapcsolatba, maguk is kulturális elemek hordozói, saját kulturális identitással rendelkeznek. E tényezőt figyelembe kell venni a nyelvtanítás során, hiszen az is fontos, hogy a nyelvtanuló hogyan viszonyul majd a célnyelv kultúrájához.
- Következésképpen szükséges a tanórákon mindkét kultúra, azaz a célnyelv országának/országainak és a nyelvtanuló kultúrájára jellemző elemek bevezetése is. Ez jelenti az interkulturalitást, míg korábban kulturális elemként főképpen csak a célnyelv országának sajátosságai jelentek meg a tanítás-tanulás folyamatában¹.

Így változott a kommunikatív kompetencia fogalma interkulturális kommunikatív kompetenciává, melynek fejlesztése a nyelvtanárok feladata is. A kommunikatív módszer azon a felismerésen alapult, mely szerint a nyelvtanulás folyamatában meghatározó tényezők a szociális, kulturális faktorok és a szociokulturális kontextus is. Azaz az új módszerek szerint a helyes kommunikációhoz nem elég csak a nyelvet, de a szociokulturális kontextust is ismerni kell. E kulturális elemek közé tartoznak a társadalomra jellemző ismeretek, tudás, hiedelmek (pl. Spanyolországban az újévi szőlő és pezsgő szerencsét hoz), szabályok, hogy mit lehet és mit nem lehet mondani, hogy hogyan fejezhetjük ki magunkat egy társadalomban. Szintén fontos kulturális összetevők a szimbólumok (pl. a színek jelentése a különböző kultúrákban), a hagyományok, a szokások, a viselkedési formák (pl. mit illik vacsorára vinni ajándékba), a kategorizálások (pl. mi a mértékegysége a tojásnak, miben mérik a felvágottat, hogyan használják a családneveket, hogyan szerve-

¹ Oliveras Vilaseca, Ángels – Llobera, Miquel: Hacia la competencia intercultural en el aprendizaje de una lengua extranjera, Editorial Edinumen, Madrid, 2000, 33–34. old.

zódik egy város, egy iskola, hogyan szakaszolják a napot, mikor, hogyan köszönnek, mit esznek előételként vagy főfogásként stb.)².

Ezeknek az elemeknek nagy fontossága van az interakció során, azaz a kommunikációban szinte észrevétlenül is ott vannak a szociokulturális jellegzetességek. Ebből az is következik, hogy az üzenet megértéséhez sokszor nélkülözhetetlenek a kulturális ismeretek. A nyelvtanuló a tanórákon nem csak e kulturális ismereteket sajátítja el, de megtanulja azokat a jellegzetes viselkedési formákat is, amelyek egy-egy adott szituációra jellemzőek, amelyekben később a célnyelv országában találhatja magát. Azaz egy másik kultúra helyzeteibe kell képzelnie magát és elfelejtenie a berögzült, saját kultúrájára jellemző elemeket, gesztusokat, nyelvi formulákat³. Az elsajátított nyelvi funkciók alkalmazása, a kulturális és társadalmi szokások szerinti viselkedés sokszor mesterkéltnek tűnhet, azonban ez célnyelvi közegben gyorsan természetessé válhat. A kulturális elemek megjelenése mellett a tanórán a már említett új dimenzió, az interkulturalitás is érezhetővé válik. A diákok a nyelvórai kommunikáció során saját kultúrájuk elemeit is képviselik, az interakcióban mindkét kultúra sajátosságai észlelhetők lesznek, azaz kialakul az interkulturális kommunikáció. A diákok önkéntelenül is saját kultúrájuk jellegzetességeihez hasonlítják az újonnan megismert elemeket. Sőt, az új ismeretek kihathatnak nem csak a tanult nyelv, de az anyanyelvel kapcsolatos nyelvi és kulturális kompetenciákra is. E folyamatnak köszönhetően a diákok soknyelvűvé válnak, fejlődik interkulturális kompetenciájuk, olyan ismereteket sajátítanak el, amelyek hatására összetettebb, más kultúrákra nyitottabb személyiséggé válnak, megkönnyítik interakcióikat saját közösségükben, elősegítik további nyelvek tanulását, illetve felkészítik őket a mobilitásra és az összetett, multikulturális társadalmakban való életre⁴.

Az interkulturális kommunikáció tanórai megjelenéséhez igen fontos az interkulturális tartalmak bevezetése a tanárképzésben. A tanár szerepe egy olyan kulturális közvetítő, aki ismeri a kulturális hasonlóságokat és különbségeket a célnyelv országa és a diákok országa között, illetve segítenie kell a diákokat a másik kultúra megértésében. Azaz a tanár feladata nem csak a kulturális tartalmak bevezetése a tanórán, nem csak azt kell elérnie, hogy a diákok megfigyeljék a célnyelv országának jellegzetességeit, hanem a diákok azon kompetenciáit is fejlesztenie kell, ame-

² Roldán Romero, Magdalena: „Conceptos fundamentales sobre competencia cultural e interculturalidad en lengua extranjera”, in: Cuadernos de Rabat, Embajada de España en Marruecos, núm. 19., 2007 december, 13–14. old.

³ Oliveras Vilaseca, Ángels – Llobera, Miquel: id. mű, 35. old.

⁴ Common European Framework of Reference for Languages, Európa Tanács, Cambridge University Press, 2001, 43. old.

lyek segítségével képesek lesznek saját kultúrájuk elemeit, értékeit, viselkedési normáit is megfigyelni és saját normáikat összehasonlítani az ezidáig ismeretlen kultúráival. Ebben a munkában igen fontos szerepe van a nem-anyanyelvi tanároknak, hiszen számukra sokkal könnyebb a célnyelv és az anyanyelv világa között mozogni. Természetesen egy, a diákok anyanyelvi kultúráját jól ismerő lektor is hasznos munkát végezhet, a fontos az, hogy a tanár segítse a diákokat abban, hogy érzékeljék a két kultúra közötti különbségeket és hogy felkeltse kíváncsiságukat a másság megismerésére⁵. A számos területet érintő ismeretek átadásán túl különböző gyakorlatokkal lehet segíteni a leendő és már gyakorló tanárok felkészítését (pl. sztereotípiák gyűjtése és ezek megcáfolása, kulturális ismerethiányból fakadó félreértések elemzése, kulturális elemek összehasonlítása stb.)⁶.

Ma már az Európai Unió által kidolgozott és elfogadott Közös Európai Referenciakeret és a Cervantes Intézet által kiadott tanterv is az interkulturális szemlélet megjelenését, a célnyelv országainak megismerését irányozzák elő a nyelvórán. Az utóbbi időben megjelent tankönyvek célkitűzéseiben is ezt látjuk. A magyar kiadványokra sokkal inkább jellemző az, hogy egy tanegységen belül külön civilizációs résszel találkozunk, ezek általában a leckék utolsó anyagai, és sok esetben a feldolgozást teljesen a tanárra bízják. Ez könnyen ahhoz vezethet, hogy időhiányra hivatkozva a tanár el is hagyja e részek tárgyalását. Az interkulturális szemlélet azonban nem ezt jelenti. A tanítás-tanulás folyamatát átszövő szemléletről beszélünk, azaz a leckék anyagaiban, a nyelvtani gyakorlatokban, a különböző készségeket fejlesztő feladatokban mindenhol megjelennek a szociokulturális elemek és a feladatok arra is készítetik a diákokat, hogy az új ismereteket a magyar jellegzetességekkel is összehasonlítsák. A legfrissebb magyar tankönyvek már igyekeznek tükrözni – ha a célt nem is teljes mértékben sikerül elérni – ezt a szemléletet. A külföldi, modern tankönyvek felépítésében is egyértelműen látszódik e törekvés, elősegítve a használható, praktikus nyelvismeret elsajátítását.

Nem könnyű feladat az interkulturális szemlélet bevezetése a nyelvórán. Ugyanakkor az internet, a számítógép, az új technológiák nagy segítséget jelentenek ebben. A tanár feladatát szintén megkönnyítik a tankönyvi anyagok, melyek általában valamilyen készség fejlesztéséhez kötődnek, azonban ezek nem elegendők. Szerencsés, ha a tanár maga is kulturális ismeretek forrása, azaz további információkkal tud szolgálni, előrelátóan tud anyagokat gyűjteni saját utazásai során, vagy az interneten,

⁵ Alcón Soler, Eva – Safont Jordá, Maria Pilar: Intercultural language use and language learning, Springer, Berlin, 2008, 69. old.

⁶ Roldán Romero, Magdalena: id. mű, 17–18. old.

amely ma már a legnagyobb forrásul szolgál. A különböző nyelvkönyvkiadó vállalatok mind a spanyol, mind a latin-amerikai kulturális ismeretek átadását segítő, számos segédanyagot adtak ki az utóbbi időben könyv, vagy CD, illetve DVD formátumban (pl. Aires de fiesta latina⁷, Paseos sorozat⁸, Gente de la calle⁹, De cine¹⁰ stb). Számos egyéb anyag is segítségül szolgálhat, mint például különböző képek, fotók, újságok, internetről letölthető audiovizuális anyagok. Ez utóbbiaknak igen nagy szerepe van ma már a tanárok eszköztárában. Hasonlóan a dalok is kiváló kultúráközvetítők: érzéseket, társadalmi problémákat, attitűdöket tükröznek. A filmeknek nyelvi és kulturális formáló szerepük van, ma már számos didaktikai kiadás is elérhető. Mindebben a Cervantes Intézet is komoly segítséget nyújt könyvtárán, illetve honlapján¹¹ keresztül; több mint egy éve indította el az interneten a nap 24 órájában sugárzó tévécsatornáját is. Mindemeltt komoly módszertani cikk és didaktikai segédanyag adatbázissal rendelkezik¹². Ezen kívül már számos, a témát érintő szaklap is működik az interneten, talán külön érdemes megemlíteni a spanyol oktatási minisztérium által létrehozott redELE folyóiratot¹³, ahol a tanárok módszertani kidolgozott egységeket, órákat találhatnak.

A spanyol nyelv tanításában az interkulturalitás kapcsán egy fontos problematikával találkozunk. Míg más nyelvek esetében egy, esetleg 2, 3, 4 országban beszélt nyelvről van szó, a spanyol, mint tudjuk, 21 országban hivatalos, és még számos országban beszélnek. Ráadásul a 2. leggyakrabban tanult nyelv a világon az angol után. Mindez azt jelenti, hogy egy hatalmas kultúrkörrel beszélhetünk, a maga nemcsak kulturális, de nyelvi sokszínűségével is. Mondhatnánk, ez nagyban megnehezíti a spanyol nyelvet tanító tanárok helyzetét és feladatait, azonban fordítva is megközelíthetjük a problémát: egyben egy kimeríthetetlen motivációs forrást is jelent a tanórákra, maga a tanár és legfőképpen a diákok számára. Sajnos azt látjuk, a magyarországi nyelvkönyvek kiaknázatlanul hagyják e felmérhető lehetőséget. A külföldi nyelvkönyvek azonban annál inkább élnek vele. A PRISMA nyelvkönyvcsalád például előszavában hangsúlyozza, a tankönyvi írott és hallott szövegekben

⁷ Villanueva, C. – Fernández, J.: Aires de fiesta latina, Difusión, Barcelona, 2007.

⁸ Un paseo por España, Un paseo por América Latina, Difusión, Barcelona, 2006.

⁹ Gente de la calle, Difusión, Barcelona, 2002.

¹⁰ De cine. Fragmentos cinematográficos para el aula E/LE, SGEL, Madrid, 2001.

¹¹ Lsd. <http://www.cervantes.es>.

¹² Lsd. <http://cvc.cervantes.es/aula/didactiRed>.

¹³ Lsd. <http://www.educacion.es/redele/index.shtml>.

is egyértelmű szándékuk, hogy nagy arányban megjelenjenek latin-amerikai témák is, elősegítve ezáltal azt, hogy a tanulók ráébredjenek a spanyol nyelv és kultúra sokszínűségére¹⁴. Hogy mit jelent ez? A diákok a spanyol jellegzetességek mellett megismerhetik a latin-amerikai növényeket, guatemalai piacon vásárolhatnak, képzetben utazhatnak Kubába, megtudhatják, milyen különbségek vannak a spanyol nyelv használatában a latin-amerikai országokban és Spanyolországban, újabb ismeretekre tehetnek szert a Kolumbusz előtti kultúrákról, latin-amerikai írókról, zenéről, különböző országokról. Mindezt szituációs játékokon, olvasott és hallott szövegértést fejlesztő gyakorlatokon, illetve írásbeli készséget fejlesztő feladatokon keresztül teszik.

A latin-amerikai témák valóban nagyon sokszínű ismeretanyagot jelenthetnek és változatossá tehetik az órákat. A továbbiakban dióhéjban mutatjuk be, melyek lehetnek ezek a témák:

LATIN-AMERIKAI ÜNNEPEK

Latin-Amerika ünnepei hatalmas tárházat nyújtanak tanórai feldolgozás szempontjából. Közép-Amerika, a Karib-térség, Dél-Amerika és ezen régiókon belül is rendkívül sokféle ünneppel találkozunk. Ezek közül talán a mexikói halottak napja fordul elő a legtöbb tananyagban, de e mellett jól feldolgozhatóak a karneválok, a perui nap-ünnep, az inka időkből származó „Inti Raymi”, az október 12-én, Kolumbusz Amerikába érkezésének napjára emlékező, az egész kontinensen megtartott „Día de la Raza”, vagy a mexikói táncok legnagyobb ünnepe, a „Guelaguetza”. Az interkulturális szemlélet a mexikói és európai halottak napja összehasonlításában jelenhet meg, videós anyagok vagy írott szövegek feldolgozásával. Szintén összehasonlításra adhatnak lehetőségek a karneválok, az Inti Raymi, illetve a farsangok és a busójárás témái.

LATIN-AMERIKAI SZOKÁSOK

Lehetséges témák a karibi életstílus, a kubai szivar és bárók világa, a latin-amerikai országok életvitele, a hagyományos mesterségek, a szövés, a fazekasság, a jellegzetes használati tárgyak, mint például a függőágy vagy a mate (teaforrázat, melyet speciális, lopótköből készült edényben fogyasztanak Argentínában, Para-

¹⁴ Prisma Comienza (A1) Spanyol nyelvkönyv, Edinumen – Nemzeti Tankönyvkiadó, Madrid–Budapest, 2008, 4. old.

guayban és Uruguayban) edény bemutatása. A népművészeti termékek motívumait érdemes a magyar motívumokkal összevetni, a diákok meglepő hasonlóságokra bukkanhatnak például a mexikói és a magyar kalocsai hímzés színei, formavilága között.

GASZTRONÓMIA

Az egyik legtöbb lehetőséget magában rejtő téma. A diákok által ismert és kevésbé ismert ételek és italok, gasztronómiai szokások többféle feldolgozást (szókincs bővítés, nyelvtani gyakoroltatás, hallott vagy olvasott szövegértést fejlesztő gyakorlatok) lehetővé tesznek. A spanyol és mexikói tortilla különbsége, az argentin, perui, kubai konyha jellegzetes elemei (sült tengerimalac, alpakka steak, karibi ízek), a különböző italok és koktélok (tequila, piña colada, mojito, pisco stb.) és hozzávalói jelenhetnek meg a különböző feladatokban. Érdemes a diákokkal összehasonlítani az amerikai növényeknek magyar és a kontinens országaira jellemző feldolgozását, receptek segítségével. Ez utóbbi feladat egyben kitűnő lehetőséget ad a felszólító mód gyakoroltására.

UTAZÁS

E témánál bármely latin-amerikai ország feldolgozását kitűzhetjük célul, a feldolgozás/bemutatás szempontjait pontosan meghatározva. Alkalmazhatjuk a projekt módszer egyes elemeit és több órán átívelő, a diákok kutatására épülő munkát is tervezhetünk, de rövidebb feladatokkal is dolgozhatunk, pl. a tanórák turizmus és utazás témáinál utazási irodás szituációkban tervezhetünk latin-amerikai utazást, amelyhez természetesen a tanárnak a különböző turisztikai helyekről szükséges információkkal kell ellátnia a diákokat. A feladat kibővíthető a magyar turisztikai kínálattal, illetve Magyarország jellegzetességeinek bemutatásával.

LETŰNT CIVILIZÁCIÓK

A diákok számára egy-két ismert Kolumbusz előtti civilizáció (aztékok, inkák, maják) kapcsán sok a megválaszolatlan kérdés, illetve tévhit. Szinte minden ma kapható tananyag valamilyen módon feldolgozza a témát, legtöbb esetben olvasott szövegértést fejlesztő, vagy az igeidőket gyakoroltató feladatokon keresztül. E feladatokat minden esetben érdemes kisfilmekkel, képekkel kiegészíteni.

TÁNCOK

Ma reneszánszát élik a karibi, kubai, argentin táncok. Készíthetünk rövid leírásokat a táncok jellegzetességeiről, amelyeket a diákoknak fényképekkel vagy internetről letöltött kisfilmekkel kell párosítaniuk, de jellemezhetjük a táncosok viselkedését, mozdulatait is, és összehasonlíthatjuk azokat spanyol és magyar táncokkal is.

ZENE

A latin-amerikai és spanyol zene az egyik legfontosabb motivációs tényező a spanyolt tanulni vágyó diákok számára. Az olyan ismert előadók, mint a kolumbiai Shakira és Juanes, vagy a kubai Buena Vista Social Club és Celia Cruz dalainak szövegei kiváló lehetőségeket rejtenek hallott szövegértés fejlesztésére, nyelvtan és szókincs tanítására, de az előadókról gyűjthetünk, illetve a diákok maguk is kereshetnek írott anyagokat is az interneten, amelyek később jól használhatóak olvasott szövegértés fejlesztésére, vagy az összegyűjtött információk segítségével elkészült interjúkat készíthetnek az énekesekkel.

NYELVI JELLEGZETESSÉGEK

A latin-amerikai országokban számos nyelvi jellegzetességgel találkozunk. E jellegzetességek (például T/3 használata T/2 helyett, „vosotros” helyett „ustedes” használata, „voseo”, „seseo” jelensége, sajátos szóhasználat és nyelvi funkciók stb.) mind az írott, mind a beszélt nyelvben megfigyelhetők. A tanár feladata e jellegzetességek bemutatása és a félszigeti spanyol nyelvhasználattal való egybevetése.

FONTOS TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

Általában a múlt idők gyakoroltatása során kedvelt témák a történelmi események, de más nyelvtani elem gyakoroltatásánál is (pl. feltételes mód) jól használhatóak.

IRODALMI TÉMÁK

Hasonlóan a zenéhez, az irodalmi témákat is két oldalról közelíthetjük meg. Egyrészt irodalmi szövegek rövid részleteit dolgozhatjuk fel (adott téma, szókincs,

nyelvi készség, vagy valamely nyelvtani anyag gyakoroltatására), másrészt hasonló didaktikai céllal írókról, költőkről gyűjtött anyagokat is felhasználhatunk. Latin-amerikai szerzők közül szerencsés választást a kortárs és 20. századi szerzők jelentenek.

FÖLDRAJZI TÉMÁK

Már az első órákon megjelenhetnek földrajzi témák, legyen az a nemzetiségek, fővárosok tanulása, vagy később a klíma és földrajzi viszonyok tárgyalása, vagy az összehasonlító szerkezet begyakorlása. Latin-Amerika számos földrajzi „leg”-gel rendelkezik, amely az említett nyelvtani egység tárgyalásánál kiváló gyakorlási alap lehet.

ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYVILÁG

Latin-Amerika állat- és növényvilága varázslatos utazásra hívja a diákokat. A tanórákat kiegészítő állatkerti látogatások további motivációt nyújthatnak. Az interkulturális szemlélet itt is kitűnően alkalmazható. A diákok gyűjtést végezhetnek arról, milyen növények (állatok), mikor, hogyan érkeztek Latin-Amerikából Európába és Magyarországra, itt milyen céllal, hogyan használtuk e növényeket. A növények és állatok leírása lexikális ismereteiket bővíti. Az Amazónia vagy más esőerdős térségekről szóló anyagok feldolgozása már a haladóbb csoportok környezetvédelemhez kötődő témáihoz nyújt segítséget.

A listát még folytathatnánk. E témák nem csak a négy nyelvi készséget fejlesztő feladatokban (ez utóbbiak kapcsán egyre inkább hatról beszélnek a szakemberek számításba véve az interakció és a közvetítés – szóbeli/írásbeli – készségét is), de, ahogy jeleztük, a különböző nyelvtani egységek gyakoroltatása során is előkerülhetnek. Az órákat kiegészíthetjük fényképeket is tartalmazó powerpoint-os vetítésekkel, internetről letölthető kisfilmekkel, a már említett didaktikai segédanyagokkal. Ezen eszközök, témák és feladatok alkalmazásával talán közelebb hozhatunk a diákokhoz egy távolinak tűnő világot, és így nem csak kommunikálni lesznek képesek az adott idegen nyelven, de megismerhetik a nyelv kulturális kontextusát, és olyan ismeretekre tehetnek szert, amelyek segítségével e távoli kontinensen is megállhatják a helyüket és ráébredhetnek Latin-Amerika és hazánk, illetve Európa kulturális sokszínűségére.